

KATONA CSABA

JÁSZOK VAGY NEM JÁSZOK?

*Egy nyitrai nemes „leszármazottai”
és a jáász öntudat a XIX–XX. század fordulóján*

1645. január 19-én Linzben III. Ferdinánd magyar király „hűségét és hű szolgálatainak érdemét” honorálva nemességet adományozott Móczár Pál nevű hívének.¹ Ezt a nemességet erősítette meg az akkori uralkodó, I. Ferenc József 260 évvel később 1905. október 10-én, megtoldva azzal, hogy a család a „jászárokszállási” előnevet is viselheti,² olvashatjuk Kempelen Béla 1913-ban kiadott ismert munkájában. Ugyanitt az is megtalálható, hogy a Móczár-család nemességét 1645-ben Nyitrán hirdették ki, amit az adománylevél szövege is igazol: „Az Urnak 1645. évében az Osztatlan Szentháromság harmadik vasárnapja után való harmadnapon Nyitrán, Nyitrvármegyének ugyanott tartott közgyűlésén jelen levelet én Alvinczy Péter nevezett vármegye hitesjegyzője előterjeszttem és ünnepélyesen kihirdettem és belülrirt kérvényezőt a vármegye igazi nemesei sorába beiktattam, ugy azonban, hogy ő is köteles a vármegye közterheit ugy békében mint háboruban viselni.”³

1986-ban, amikor a sokfelé elágazott család egyik leszármazottja, Móczár László összegezte saját családtörténeti kutatásait, már azt rögzítette, hogy a jászárokszállási előnév az 1645. évi armálisban is szerepelt. Mivel a nemesség kihirdetésére mindig abban a megyében került sor, ahol a nemességet elnyert személy állandó lakhelye volt, teljes joggal tehető fel a kérdés: ha így van, hogyan

1 III. Ferdinánd Móczár Pál részére adott adománylevelének hiteles magyar fordítása (a továbbiakban: adománylevél, i. m.) I. p. — A fordítás magántulajdonban van.

2 *Kempelen Béla: Magyar nemes családok. VII. köt. Bp., 1913.* (a továbbiakban *Kempelen B.: i. m.*) 242. p.

3 Az eredeti latin szöveg: „Anno Domini millesimo, sexcentesimo, quadregesimo quinto, feria tertia proxima post Dominicam tertiam Sanctae et Individuae Trinitatis, Nitriac in generali congregatione ejusdem comitatus Nitriensis ibidem celebrata, praesentes exhibitae sunt, ac solemniter publicatae, per me Petrum Alvinczy, dicti Comitatus juratum notarium, introscriptisque supplicans in numerum verorum comitatus nobilium est adscriptus, ita tamen, ut idem quoque, communia comitatus onera, tam belli, quam pacis temporibus supportare teneatur.”

kaphatta a Nyitra vármegye területén élő Móczár Pál a „jászárokszállási” előnevet?⁴ Az is egyértelmű, hogy az eredeti oklevélben nem szerepelhetett a csupán a XX. században hivatalossá vált Jászárokszállás elnevezés.

Ezeket az ellentmondásokat nem nehéz feloldani: az armális szövegében természetesen nem szerepel a „jászárokszállási” előnév,⁵ azt csupán az 1905. évi nemesség–megerősítés során kapta a család.⁶ Ez esetben viszont miért került ez az előnév 1905-ben a nemességet megerősítő okiratba? Ha megpróbálunk választ adni a kérdésekre, azt tapasztalhatjuk, hogy több komoly ellentmondás is feszül a családi hagyományok és a történelmi tények között.

A Móczár-család armálisja

Móczár Pál nemesi levele egyike a XVII. század dereka sablonos armálisainak. Magáról a nemességszerzőről tehát semmit nem tudhatunk meg belőle, csupán a neki adományozott címer leírása egyedi: „... egyenes katonapajzs, keresztbe húzott vonallal négy mezőre osztva, alsó jobb és felső bal piros színű mezejében zöld borostyánnal övezett kőoszlop, égszínkép alsó bal és ugyanolyan színű felső jobb mezejében egy ruhátlan tündér látszik, aki ágyékig vízben állva és a pajzs jobb széle felé fordulva, jobb kezében szájához illesztett postakürtöt tart. A pajzsra nyílt katonai sisak van királyi diadémmal, melyet két sasszárny között kiterjesztett szárnyu, első lábaival ragadozásra kész, egész köldökig kiemelkedő természetes színű griffmadár díszít. A sisak csúcsától vagyis forgójától egyik oldalon sárga és kék, másik oldalon pedig fehér és piros, a pajzsot illetően díszítő takarók omlanak alá a pajzs aljáig, amint mindezek jelen levelünk elején a festő ügyes kezével saját sínkben megfestve láthatók.”⁷

4 *Móczár László*: A jászárokszállási Móczár család. Kézirat. 1986. (a továbbiakban: *Móczár L.*: i. m.) 1. p.

5 III. Ferdinánd adománylevele Móczár Pál részére. Linz, 1645. január 19. Hiteles latin átirat. — Az átirat magántulajdonban van.

6 A Királyi Könyvek. Szerk. és kiad.: Gerő József. Bp., 1940. 142–143. p.

7 Adománylevél, i. m. 1. p. A hiteles latin átiratban: „Scutum videlicet militare erectum, linea in formam crucis per transversum ducta, quadripartito divisum, in cuius dextro inferiori, et sinistro superiori rubicundi coloris angulis, columna lapidea, viridi circumdata lauro, inque sinistro inferiori caelestini coloris, ac superiori dextro, ejusdem titidem coloris angulis, virgo nuda delincata, manuum dextra fistulam cursoris ori applicatam, aqua inguinenus innatando interteneret, atque in dextram, scuti partem conversa esse cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem apertam, regio diademate, gryphum naturali colore effigiatum, expansis inter binas

Máshonnan viszont tudott, hogy 1663-ban Móczár Pál a Nyitra vármegye által kiállított gyalogos sereg vezetője volt.⁸ Fia, György 1718-ban halt meg, az ő fia, Mihály pedig, a török háborúk és a Rákóczi-szabadságharc viharai után Magyarországon, Esztergom vármegye területére költözött át ahol nemességét 1719-ben hirdették ki.⁹ Ez a Mihály az 1754–55-ös országos nemesi összeírás tanúsága szerint még élt.¹⁰ Az ő utolsó leszármazottja az a Móczár Erzsébet (1822–1881) volt, aki Kubicza Ferenchez ment nőül. A Borovszky-féle monográfia adatai szerint vele a nemes Móczár-család nőágon is kihalt.¹¹ Akkor vajon kik voltak azok, akik számára Ferenc József megerősítette a nemességet 1905-ben?

A Móczár-család a XIX–XX. század fordulóján

A XIX. század végén, a XX. század elején — tehát a nemesség megerősítésének időszakában — a Móczár-család tagjai közül többen is különféle vezető szerepet tölthettek be legalább szűkebb, néhol tágabb környezetük társadalmában. Nyilvánvalóan e személyek egyike lehetett az, aki a nemesség megerősítésének gondolatát felvetette, majd pedig keresztül is vitte.

„A XVIII. század végére már kiterjedt familiákként tarthatunk számon olyanokat, mint a berényi Gyapay, Sisa, az árokszállási Bordás, Móczár, a dózsai Bozóki, Tábori, az apáti Tajthy, Makó, a kiséri Gócza, Köntés és más családokat.”¹² — állapította meg a Jászságról írt kismonográfiájában a táj jeles kutatója, Szabó László. Nem véletlen, hogy a Móczár-család is helyet kapott a felsorolásban. A Jászkun Hármaskerület felszámolása (1876) után Jász–Nagykun–Szolnok vármegyéhez csatolt észak-jászsági Árokszálláson a XX. század elején a városi képviselőtestü-

alas aquilinas alis, anterioribus pedibus ad rapicndum protensis umbilicotenus proferente ornatam. A summitate vtro, sive cono galeae laccinys, seu lemniscis, hinc flavis, et caelestinis, illinc autem candidis et rubicundis in scuti extremitates se se diffundentibus, scutumque ipsum decenter exornantibus: quemadmodum haec omnia in principio, seu capite praesentium literarum nostrarum, pictoris manu, et artificio propriis suis coloribus depicta esse conspiciuntur.”

8 Nyitra megye helyírása. I/3. Kiad.: Nagy József. Komárom, 1864. 21. p.

9 Magyarország vármegyéi és városai. Esztergom vármegye. Bp., é. n. [1898.] Szerk.: Borovszky Samu. (a továbbiakban: *Borovszky S.*: i. m.) 457. p.

10 Az 1754–55. évi országos nemesi összeírás. Összeáll.: Illécsy János. Bp., 1902. 33. p.

11 *Borovszky S.*: i. m. 457. p.

12 *Szabó László*: Jászság. Bp., 1982. (a továbbiakban: *Szabó, Jászság*) 20. p.

letben a család öt tagja is helyet kapott. Közülük talán a legtekintélyesebb, Móczár Lajos ügyvéd (ötük közül az egyetlen virilis) emellett a Nemzeti Munkapárt megyei elnöke is volt. Az ő testvérének, Józsefnek a fia, Móczár Sándor földbirtokos pedig a Jászárokszállás és Vidéke c. lapnak a főszerkesztője,¹³ a helybeli Kaszinó Egyesület háznagya, a közbirtokosság elnöke volt, továbbá tagja a törvényhatósági bizottságnak,¹⁴ valamint a Jászárokszálláson működő három vadásztársaság egyikekének.¹⁵

Ugyancsak sokat árul el a család Árokszálláson belül elfoglalt helyzetéről az, hogy a helyi Takarékpénztár Egyesület 64 részvényeséből 11-en a család tagjai közül kerültek ki,¹⁶ Móczár Lajos emellett tagja volt az egyesület alapításától (1885) az igazgatóságnak¹⁷ és az üzletvezetőségnek is,¹⁸ Móczár Sándor pedig a felügyelő bizottságnak.¹⁹

Szintén Árokszálláson élt a Móczár-testvérek távolabbi rokona, Móczár Andor is, akinek a szomszédos Heves vármegyében, Nagyfügeden volt birtoka, amelynek területe 1911-ben 182 hold volt,²⁰ ez később több kisebb földterület megszerzésével 337 holdra növekedett.²¹ 1904-től Móczár Lajos is tagja volt a Takarékpénztár Egyesület igazgatóságának,²² 1905-ben pedig a jegyzői tisztséget is ő töltötte be.²³ Már életében, majd végrendekezése folytán is, több adományt tett Árokszállás javára, ezért halála után róla neveztek el a település főterét. Ezt — némi „közjátékot” követően, mivel az elmúlt rendszerben Engels Frigyes nevét viselte — ma is Móczár Andor térnek hívják.

Árokszállás mint a Jászság legészakibb települése, a XVII. századtól folyamatosan intenzív kapcsolatokat ápol — földrajzi helyzetéből adódóan — Heves vármegyével, különösen Gyöngyös és Hatvan körzetével. Fekvésére jellemző, hogy a

13 Impresszum. Jászárokszállás és Vidéke, 11. (1910) 14. sz. 1. p.

14 Jász–Nagykun–Szolnok vármegye Trianon után. Szerk.: Frűhwirth Mátyás és Wenzel István. Bp., 1930. 140–141. p.

15 *Herbert János: Jászárokszállás nagyközség monográfiája.* Reprint. Bp., 1992. (a továbbiakban: *Herbert J.: i. m.*) 111. p.

16 A Jászárokszállási Takarékpénztár Egyesület 25 éves története táblázatokban. 1885–1909. Összeáll.: Kóczian Géza. Jászárokszállás, 1910. (a továbbiakban: *Kóczian G.: i. m.*) 4–6. p.

17 *Kóczian G.: i. m.* 12. p.

18 Uo. 15. p.

19 Uo. 12. p.

20 Magyar gazdacimtar. Szerk.: Rubinek Gyula. Bp., 1911. (a továbbiakban: *Rubinek Gy.: i. m.*) 300. p.

21 *Herbert J.: i. m.* 138. p.

22 *Kóczian G.: i. m.* 12. p.

23 Uo. 9. p.

településen átvezető, Gyöngyöst és Hevest összekötő út mentén mindkét szomszéd falu — Vámosgyörk, illetve Visznek — Heves vármegyéhez tartozik. Ennek megfelelően a Móczár-család Hevesben, a Hatvan melletti Csányon is bírt egy 255 holdas birtokot.²⁴ Móczár József elhunyt (1911) után fia, Béla (a lapszerkesztő Sándor testvére) Csányra költözött, ott megyebizottsági tag, valamint községi képviselőtestületi tag lett. A csányi birtok területe 1936-ban már 340 holdat tett ki.²⁵

Kerekegyházán Móczár Lajos és József testvérének, idősebb Móczár Antalnak volt 522 holdja.²⁶ A Kecskemét melletti Kerekegyháza pusztja (a századfordulón Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye) felét az 1745. évi redemptio során váltotta meg Árokszállás 5000 forintért. Kerekegyháza 1862-ben elszakadt Árokszállástól és önálló községgé vált.²⁷ Ez azonban nem jelentette a kapcsolatok lazulását. Az elszakadó volt puszták lakói továbbra is erős szálakkal kötődtek Árokszálláshoz: „A jászságiak még a XX. században is eleven kapcsolatot tartottak fenn a Kiskunságba szakadt rokonokkal, ha onnan örökséget várhattak. Nem sajnálták olykor a száz kilométeres szekérutat sem: Kocsér, Kara, Kerekegyháza, Ladánybene és Lajosmizse így rokoni és aktív szálakkal is kötődött egy-egy családon át hajdani kibocsátó községeihez.”²⁸ (Érdekességgént lehet megemlíteni, hogy a zeneszerző Huszka Jenő leánya a család eme ágából származó ifjabb Móczár Antallal kötött házasságot.)

A családnak a Kiskunságban is voltak rokoni kapcsolatai. Kiskunfélegyházán született 1869-ben Móczár József, kolozsvári egyetemi tanár, majd nagyszalontai tanító, aki megírta Nagyszalonta monográfiáját.²⁹ Úgyszintén Félegyházán látta meg a napvilágot Móczár Olga polgári iskolai tanárnő, aki több mint 25 éven át tanított szülővárosában, egyik fivére, Dezső, belügyminiszteri osztálytanácsos, másik fivére, Andor, Félegyháza számvevője volt egy időben.³⁰ 1901-ben a család 15 férfitagjának volt saját háztulajdona a városban.³¹ A legmagasabb hivatali tisztésé-

24 *Rubinek Gy.*: i. m. 295. p.

25 Hevesvármegyei ismertető és adattár. Szerk.: Ladányi Miksa. Bp., 1936. 569. p.

26 *Rubinek Gy.*: i. m. 531. p.

27 *Fodor Ferenc*: A Jászság életrajza. Bp., 1942. (a továbbiakban: *Fodor F.*: i. m.) 407. p.

28 *Szabó*, Jászság 44. p.

29 *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. IX. köt. Bp., 1905. (a továbbiakban: *Szinnyei*, IX.) 79–81. p.

30 Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye és Kecskemét th. jogú város adattára. Szerk.: Csatár István–Hovhannesian Eghia–Oláh György. Bp., 1939. (a továbbiakban: *Csatár–Hovhannesian–Oláh*: i. m.) 127. p.

31 Kiskun-Félegyháza város ház-, tanya- és szőlőtulajdonosainak névjegyzéke. Közreadta: Vesszősi József. Kiskunfélegyháza, 1901.

get a családból az 1864-ben Kiskundorozsmán született Móczár Elemér töltötte be, Kiskunfélegyháza első polgármesterének, Móczár Józsefnek (1872-től 1879-ig töltötte be ezt a posztot)³² az unokája, aki a legfelsőbb állami számvevőszék tanácsosaként vonult nyugdíjba. Emellett alelnöke volt a Magyar Tisztviselők Országos Szövetségének és igazgatója a Tisztviselők Betegsegélyező Egyesületének, több lapban publikált rendszeresen (Pesti Napló, Félegyházi Napló, Magyar Tisztviselők Közlönye) és egy kisebb kötetet is kiadott Az állami tisztviselők helyzete címmel.³³

Mind a csányi, mind a kerekegyházi, mind a kiskunfélegyházi ág szoros kapcsolatot tartott az árokszállási ággal, függetlenül lakóhelyüktől, valamennyien tudatában voltak jázsági eredetüknek. A kérdés tehát az, hogy a család valóban az 1645-ben nemességet szerző Móczár Páltól ered-e? Ehhez a korábbi évszázadok adataihoz kell visszanyúlni.

A család a XVII–XVIII. században

Kiskunfélegyházán a helyiség újjátelepítésekor, 1743-ban bukkant fel először a Móczár név. Ekkor — egyebek mellett — a Jázságból, így Fényszaruról és Apátiból is telepedtek át családok, köztük egy bizonyos Móczár Jakab is: valószínű, hogy eredendően ő is árokszállási volt.³⁴ A neve 1745-ben egész házas gazdaként bukkan fel a forrásokban,³⁵ 1755-ben, majd pedig 1763-ban pedig ő a település főbírája.³⁶ Kiskunfélegyháza és a Jászkunság jeles kutatója, Bánkiné Molnár Erzsébet a Móczár-családot a Kiskunfélegyházán bírói hivatalt hosszabb ideig viselő családok között sorolja fel, megemlítve, hogy a családtagok közül Móczár Jakab kétszer, rokona Móczár István ugyancsak kétszer töltötte be a településen a bírói tiszteet.³⁷ Nem kétséges: a család rövidesen a kiskunfélegyházi elit része lett. Tekintélyüket megvilágító adat, hogy a XIX. század első felében Móczár István pl. 25

32 Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1985. (a továbbiakban: *Iványosi-Szabó T.*: i. m.) 559. p.

33 *Szinnyei*, IX. 78–79. p.

34 *Szerelemhegyi Tivadar*: Kis-Kun-Félegyháza város monographiája. Nagykovács, 1882. 233. p.

35 Félegyházi krónika. 1743–1935. Szerk.: Mezösy Károly. Kiskunfélegyháza, 1935. 5. p.

36 *Iványosi-Szabó T.*: i. m. 558. p.

37 *Bánkiné Molnár Erzsébet*: Kiskunfélegyháza közigazgatása és levéltára 1744–1848. In: *Uő.*: Bács-Kiskun Megyei Levéltári Füzetek. I. Gyula, 1991. 95. p. Részletesen: *Bánkiné Molnár Erzsébet*: Bírák és választásuk a Kiskunságban a redemptiótól a szabadságharcig. In: *Levéltári Szemle* 32. (1982) 2–3. sz. 295–303. p.

évig töltött be szenátori tisztséget Kiskunfélegyházán és akkor is saját maga mondott le hivataláról, magas életkorára hivatkozva.³⁸

1744-ben Móczár Márton nevét olvashatjuk a betelepülők között, ő előző lakóhelyeként Árokszállást jelölte meg.³⁹ Ugyanakkor azonban kiskunfélegyházi nemeselek névsorában nincs ott a Móczár név. Ellenben Móczár Jakab a nem nemes betelepülők felsorolásában szerepel 1743-ban, és Móczár Mártonnal kapcsolatosan sem utal semmi arra, hogy nemes lenne. Holott, mint már láthattuk, az a Móczár Mihály, aki kétségtelenül a nemességet kapott Pál unokája volt 1755-ben — tehát egy évtizeddel később — vita nélkül igazolni tudta nemességét.

A Kiskunság területén maradvá: Kiskunhalason 1678-tól 1720-ig lelhető fel a városi jegyzőkönyvekben a család neve.⁴⁰ Mindannyiszor a nem nemesek között.

Árokszálláson a XVIII. század elejétől mutatható ki a család jelenléte. A hatvani szandzsák vitatott datálású, közétevéje, Fekete Lajos szerint 1550. évi összeírása tartalmazza az akkori árokszállási lakosok névsorát,⁴¹ csakúgy, mint a szandzsák 1570. évi összeírása.⁴² Egyikben sem található meg a Móczár név, de tény, hogy a közölt névanyagban alig lelhetőek fel olyan nevek, amelyek mai értelemben vett vezeték- illetve családnévként értelmezhetőek. Az 1690., 1699. és 1720. évi összeírásokban ellenben már ott a Móczár név mint árokszállási nem nemes lakosok neve⁴³ (az ezekben az összeírásokban szereplő névanyag családnevei jelentős arányban egyeznek a jelenlegi jászárokszállási családnevekkel). Az 1745. évi redemptio során a család három tagja — Móczár István, Gergely és János — lett Árokszálláson redemptus gazda. Mindhármukat a nem nemesek között említik.⁴⁴

Az első probléma: a nemesség tudatának hiánya

A fenti adatok szerint a XVII–XVIII. század során a család egyik ága sem őrizte a nemesség hagyományát, ami, tekintve, hogy a nemesítésre 1645-ben került sor,

38 *Bánkiné Molnár Erzsébet*: A Jászok terület társadalma és közigazgatása 1745–1848. In: Uő.: Bács-Kiskun Megyei Levéltári Füzetek, I. Gyula, 1991. 45. p.

39 *Iványosi-Szabó T.*: i. m. 57. p.

40 Adatok Kiskun-Halás város történetéhez. I. köt. Összegyűjt. és kiad.: Nagy Szceder István. Kiskunhalas, 1924. 55. p.

41 *Fekete Lajos*: A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása. Jászberény, 1968. 76. p.

42 *Bayerle Gusztáv*: A hatvani szandzsák adóösszeírása 1570-ből. Hatvan, 1998. (Hatvani Lajos Múzeum Füzetek, 14.) 36–37. p.

43 *Fodor F.*: i. m. 185. p.

44 *Fodor F.*: i. m. 188. p.

legalábbis meglepően hat. Elképzelhető-e, hogy a család fent felsorolt ágai közül egyiknek sem volt birtokában a nemességet igazoló okirat? Ha mégis így volt, akkor miért nem fordultak Esztergom vármegyében élő „rokonukhoz”, Móczár Mihályhoz, Pál unokájához, aki 1755-ben igazolni tudta nemességét? A rokonságot — jól felfogott érdekből — hatodíziglen illet számon tartani. Idézzük ezzel kapcsolatosan Rácz Istvánt: „A rokoni szálak szétfutásának és újrasarjadásának a számontartása a családok közös érdeke volt. [...] A nemesség igazolásakor az armálist szerző östől leszármazottaknak sohasem volt szabad szem elől téveszteniük a nemeslevél őrzésének a helyét, sem a családi széttagozódás vonulatait, mert a testimoniálisok szerzésében csak a nagycsalád érhetett el eredményt. Egyáltalán tehát, társadalmi pozíciójuk védelme parancsolóan írta elő a rokonsági tudat ápolását [...] Az egyes családok genealógiája a közösségi tudat részévé vált.”⁴⁵

Vajon lehetséges-e fentiek tükrében, hogy Mihály kivételével minden más leszármazott „elfeledkezett” a széles privilégiumokat biztosító nemességről, avagy egyikük sem tudta igazolni azt, nem tudván, hol az armálisuk?

Ugyancsak lényeges tényező, hogy az 1905. évi nemesség-megerősítés előtt megjelent nemes családokkal foglalkozó kiadványokban a Móczár-család nem szerepel.⁴⁶ A Borovszky-féle monográfia Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyét tárgyaló kötete említi a Móczár-családot mint kerekegyházi birtokosokat, de a család nevét nem sorolja fel a megyei nemes családok között. Felbukkan viszont Kempelen Béla már idézett művében, melyet 1913-ban adtak ki, de, hogy hiba van a kréta körül, azt jelzi, hogy amíg a kötet egy helyütt közli a „jászárokszállási Móczár” családdal kapcsolatosan Móczár Pál 1645-ös armálisának adatait (dátum, címerleírás) és a nemesség megerősítésének tényét és időpontját, ugyanazon az oldalon az 1754–55-ben Esztergom megyében nemességét igazoló Móczár Mihályt, aki bizonyíthatóan Móczár Pál unokája volt, egy másik Móczár-család tagjaként jelöli.⁴⁷ Csupán adalékul: 1705-ben, tehát akkor, amikor a nemességszerző Móczár Pál fia, György még élt, akkor Árokszálláson pásztorként alkalmazta a község Móczár Pétert. Bár a török háborúkat követően kétségtelenül léteztek lecsúszott kisnemesi egzisztenciák, mégis nehezen képzelhető el, hogy ez a Móczár Péter Pál leszármazottja volt.⁴⁸

45 Rácz István: Városlakó nemcesek az Alföldön 1541–1848 között. Bp., 1988. 157–158. p.

46 Pl.: Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblázatokkal. I–XII. köt. Pest, 1857–65.; Soós Adorján: Magyar nemcesek a Jászokszág területén. Pápa, 1935. (a tolvábiakban: Soós A.: i. m.); Orosz Ernő: Heves és volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Eger, 1906.

47 Kempelen B.: i. m. 242. p.

48 Kiss József: Jászárokszállás és barokk temploma a 18. században. Jászárokszállás, 1996. 17. p.

1905 előtt maguk a családtagok sem vallották — vélhetően azért, mert nem is vallhatták — magukat nemesnek. A Magyarország tiszti cím- és névtára 1905 előtt kiadott utolsó száma (1901) a következőket írja Móczár Elemerről: az államtudományok doktora, a magyar királyi állami számvevőszék V. ügyosztályának számvizsgálója.⁴⁹ Az 1906. évfolyamban viszont már ezt olvashatjuk: „jászárokszállási Móczár Elemér”.⁵⁰ Hasonlóképp a Hof- und Staats-handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchia 1905-ös kötete még „Móczár Elemér Juris Doctorról” ír,⁵¹ 1906-ban viszont már „Móczár von Jászárokszállás Elemér J.” szerepel a lapon.⁵²

Egy másik családtag, a kiskunfélegyházi Szerelemhegyiné Móczár Jolán, akinek írásai jelentek meg több lapban, 1905-öt megelőzően szintén nem használta az előnevet, utána viszont igen.⁵³

További ellentmondások az 1905. évi nemesség-megerősítést követően

Nyitva maradt a kérdés, hogy a család tagjai közül ki vitte keresztül megerősítést? Az előnév ismeretében logikusnak tűnik, hogy ez az Árokszálláson élő családtagok valamelyike lehetett. Azonban az Árokszálláson élő és ott nagy tekintélynek örvendő Móczár Lajos ügyvéd mind a Név- és cím-tár, mind pedig a Hof- und Staats-handbuch 1905 utáni kötetei szerint nem használja a nemesi előnevet. Ő tehát aligha lehetett a kezdeményező és a kivitelező. Erősen gyanítható, hogy rajta kívül az Árokszálláson élő más családtagok sem használták még egy ideig a „jászárokszállási” előnevet. Több közvetett bizonyíték van erre.

A Jászárokszállás és Vidéke c. lap 1911-ben ajánlotta olvasói figyelmébe Orosz Ernő Heves és a volt Külső–Szolnok egyesült megyék nemes családjai c. művét (melyben, mint már tudjuk, nem szerepel a Móczár-család): „A vaskos könyvben községünk lakosai közül is több olyan nevet találunk, akik bizonyára nem is gondolnák azt, hogy ők nemes családból származnak.”⁵⁴ Vagyis a lap maga hívja fel a

49 Magyarország tiszti cím- és névtára. Bp., 1901. 774. p.

50 Magyarország tiszti cím- és névtára. Bp., 1906. 468. p.

51 Hof- und Staats-handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchia für das Jahr 1905. Bécs, 1905. 998. p.

52 Hof- und Staats-handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchia für das Jahr 1906. Bécs, 1906. 1024. p.

53 Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. XIII. köt. Bp., 1908. 819. p.

54 Hírek. Jászárokszállás és Vidéke, 12. (1911) 36. sz. 2. p.

figyelmet arra, hogy árokszállási családok is szerepelnek a kötetben. Várható volna, hogy a Móczár-család valamelyik tagja — nemességük védelmében — felszólaljon a lap hasábjain, amiért a család kimaradt a kötetből. Erre nem kerül sor, pedig a Jászárokszállás és Vidéke főszerkesztője ekkor a falu „tekintetes ura” volt, Móczár Sándor. Az ő neve mellett első alkalommal akkor fordul elő az előnév, amikor öngyilkossága után özvegye megjelentette gyászjelentését.⁵⁵

Nem esik szó a család nemességéről Scheftsik György összesítésében (Jász–Nagykun–Szolnok vármegye nemes családjai) sem, amely pedig a következő bevezetővel indul: „Ebben a kimutatásban felsoroljuk a Jászkun districtusokban és Külső–Szolnokmegye területén 1848 előtt létezett nemes családok közül azokat, melyek nemességüket megtelepedésük után kihirdették és ezzel nemességüket kétségtelenül beigazolták, kiegészítve azokkal a nemes családokkal, amelyek azóta az 1876-ban megalakult Jász–Nagykun–Szolnok megye területén telepedtek le, itt birtokot szereztek, vagy jelentős szerephez jutottak.”⁵⁶

A családnak a megye területén élő ága tehát vagy nem akarta, vagy nem tudta igazolni nemességét. (A Scheftsik-féle összesítés a szerző által szerkesztett Jász–Nagykun–Szolnok vármegye múltja és jelene című kötetben jelent meg. Ugyanezen kötet egy másik tanulmányában nevezte ősi jász családnak a Móczárokat Varga Sándor Frigyes és ugyancsak itt megjelent írásában azonosítja a XV. századi Mócza- és a Móczár-családot Follajtár Ernő és Gróf Imre. Mindezt csupán az adatok körüli bizonytalanságok és ellentmondások érzékeltetésre jegyezném meg, aminek legszembeütőbb példája az, hogy Follajtár és Gróf ugyanezen munkájuk egy másik helyén a következőket is leírja: „A viharos időket a kecskeméti Pethes, a balatoni Farkas és jászárokszállási Móczár nemes családok élték túl.”⁵⁷)

Ha nem az árokszállásiak, akkor ki lehetett az a családtag, aki a nemesség megerősítését keresztülvitte? A magyar királyi belügyminisztérium a '30-as évek végén közreadta az igazolt nemesek névsorát. Ebben a család 3 tagja kapott helyet (egyikük sem árokszállási): az 1889-ben Kiskunfélegyházán született Móczár Gyula (nemességének igazolása: 1935),⁵⁸ az 1898-ban született Móczár Jenő (Móczár Elemér fia), valamint Móczár Elemér (mindkettőjük nemességének iga-

55 Móczár Sándor gyászjelentése. Jászvidék, 12. (1932) május 15. 4. p.

56 *Scheftsik György*: Jász–Nagykun–Szolnok vármegye nemes családjai. In: Jász–Nagykun–Szolnok vármegye múltja és jelene. Szerk.: Scheftsik György. Pécs, 1935. 182. p.

57 *Follajtár Ernő–Gróf Imre*: Jász–Nagykun–Szolnok vármegye városai és községei. In: Jász–Nagykun–Szolnok vármegye múltja és jelene. Szerk.: Scheftsik György. (a továbbiakban: *Follajtár–Gróf*: i. m.) Pécs, 1935. 393. p.

58 *Csatár–Hovhannesian–Oláh*: i. m. 137. p.

zolása: 1934).⁵⁹ Nyilvánvaló, hogy hármójuk közül nem az 1905-ben 17. évét betöltött Gyula, vagy az akkor 7. életévébe lépő Jenő volt az, aki elérte a nemesség megerősítést, hanem a Budapesten élő Móczár Elemér, a család legkvalifikáltabb tagja. A Magyar Országos Levéltárban őrzött Királyi Könyvek adatai igazolják ezt a feltételezést: „Móczár (jászárokszállási) Lajos kiskunfélegyházi földbirtokos, Elemér állami számvevőszéki főigazgató, Géza bankhivatalnok, régi magyar nemességük megerősítése mellett előnév adományozása; elhat. Bécs, 1905. okt. 10. LXXI. 440.”⁶⁰

Tény még, hogy maga az 1645-ben kelt armális, de legalábbis annak latin szövege, illetve magyar és német nyelvű fordítása a család birtokába került. Ez az adat szerepel Kempelennél, emellett a család több tagjának napjainkban is birtokában van az armális pontos latin szövege, valamint a német és a magyar fordítás. Az eredeti okirat holléte ma már nem ismert. Hogy a századfordulón miképp szereztek tudomást az armális létéről, valamint, hogy a családtagok hitték-e, hogy ők Móczár Pál leszármazottjai, vagy csak kihasználták a névazonosság kínálta lehetőséget, ma már nem tudhatjuk.

A Móczár-család tudatába gyorsan beépült nemességük léte. Íme néhány mondat Móczár Olga nyugalmazott tanárnő életrajzából 1939-ből: „Kiskunfélegyháza, ősrégi nemesi család sarja. Családja nemességét 500 évre vezetheti vissza.”⁶¹ Napjainkban pedig az egyik leszármazott www.moczar.hu domain-név alatt elérhető honlapján találkozhatunk az interneten a nemesség „legendájával”.

A jász öntudat szerepe az árokszállási ág nemességhez való viszonyában

A Móczár-család árokszállási ágában igen erős volt a törekvés arra, hogy igazolni tudják, ősi jász család leszármazottjai. A Jászság lakosságának napjainkban is igen erőteljes jász öntudata van,⁶² aminek különböző formában való megnyilvánulásai napjainkban is gyakorta találkozhatunk. Nem meglepő, hogy az Árokszálláson és környékén jól ismert család megpróbálta gyökereit vérségileg is a XIII. század-

59 A Magyar Királyi Belsőügyminisztérium által igazolt nemesek 1867–1937. Szerk.: Gerő József. Bp., 1938. (a továbbiakban: *Gerő J.*: i. m.) 252–253. p.

60 *Gerő J.*: i. m.

61 *Csatár–Hovhannesian–Oláh*, i. m. 137. p.

62 A jász tudatról részletesen: *Szabó László*: A jász öntudat alakváltozásai. In: Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve, 1981. 129–145. p.

ban Magyarországra költözött jászokban keresni. A redemptiót követően felerősödött az az elgondolás, hogy a Jászság lakossága genetikailag is kontinuitásban áll az egykori jászokkal: mindez szerves részét képezte a redemptióval megvalósult önigazgatásnak, amely lényegében máig a jászkun öntudat egyik alapvető eleme. Ennek igazolása néha minden tudományos alapot nélkülözött, így Herbert János Jászárokszállásról írt monográfiája: „Származás tekintetében a lakosság zöme a jász ősök ivadéka. Különösen a kisgazdák osztályában van számos jász eredetű egyén, amit ősi pogány hangzású nevük is elárul. (Csoszor, Torba, Jakus, Mudris, Bobák, Terjék, Tukacs, Agócs, stb.)”⁶³ Herbertnél komolyabb szerzők, mint például Fodor Ferenc ezt az érvelését természetesen nem fogadták el, sőt Fodor emiatt jogos kritikával is illette Herbertet: „Egészen tévesek viszont az olyasféle megállapítások és a jász népet csak félvezethetik, hogy a nép származási tekintetben, zömében a jász ősök ivadéka. Ezt pogányneveknek mondott Csoszor, Torba, Jakus, Tukacs, Agócs féle nevekkal nem lehet bizonyítani, mint ahogy Árokszállás lakosságában megkísérelték, hiszen ezek pl. csak a XVIII. században tűntek fel e község névsorában és még 1699-ben sem voltak a Jászságban.”⁶⁴

Ezzel párhuzamosan azonban a komolyabb szakirodalomban is felbukkant a Móczár-család neve mint törzsökös jász családé. Így például éppen Fodornál: „A XV. században több jász nevet jegyezték fel [...] Legérdekesebbek a következők: Mócza, amely család ma is él a Jászságban.”⁶⁵ Így vélekedett Follajtár Ernő és Gróf Imre is: „Az újabb családtörténeti kutatások szerint a Mócza-család a ma is élő Móczár-családdal azonos.”⁶⁶ Varga Sándor Frigyes hasonlóképp foglalt állást: „1699. évi összeírásban már csak három eredeti jász név szerepel: a Mísey-, a Móczár- és a Tajthy-nemzetségé.”⁶⁷ Csakúgy, mint Soós Adorján is: „Hasonlóképp Zsigmond adott kiváltságlevelet Tarkaris Józsa kun kapitánynak 1415-ben és Mócza(r) Miklós és fiai Ferenc, Balázs és László filiszteusoknak⁶⁸ 1422-ben.”⁶⁹

Tény, hogy Zsigmond király 1422. január 23-án a csehországi Hradistén nemesiséget adományozott egy jász vitéznek, akinek a neve a következő formában szere-

63 *Herbert J.*: i. m. 67. p.

64 *Fodor F.*: i. m. 164. p.

65 Uo. 166. p.

66 *Follajtár-Gróf*: i. m. 409. p.

67 *Varga Sándor Frigyes*: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területének története 1876-ig. In: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye multja és jelene. Szerk.: Scheftsik György. Pécs, 1935. 119. p.

68 A jászok középkorban használatos elnevezése.

69 *Soós A.*: i. m. 80. p.

pel az oklevélben: „Francisci filistaei filii Nicolai dicti Mocza”,⁷⁰ azaz a jász Ferenc, a Moczának mondott Miklós fia. Meglehetősen valószínűtlen azonban, hogy a Mócza név egyáltalán továbböröklődött volna mint családnév, s így még a Mócza-család emlegetése is nélkülözi a kellő alapokat, nemhogy annak feltételezése, hogy a név utólag egy „r” hanggal gyarapodott volna.

Fennmaradt még az egri káptalan oklevele arról, hogy Kisér birtokába a család tagjait beiktatták,⁷¹ sőt még egy okmány említi „Mócza Miklóst”, amelyben Zsigmond 1425-ben megerősíti adományozását. A név itt már — az adományozott birtok után — a következő formában olvasható: „Filisteus Nicolai dicti Mocza de Kisyr”.⁷²

Az oklevelekben említett Mocza és a Móczár név közti hasonlatosság mintegy kínálta magát az azonosításra, bár nem kell ahhoz különösebb nyelvészeti képzettség, hogy megállapítsuk: egy szóvégi „r” hang utólagos létrejötte tudományosan nem igazolható semmiféle nyelvi szabályszerűséggel.

Valószínű, hogy a Móczár-családot is foglalkoztatta ez a leszármazási elmélet, függetlenül attól, hogy az 1422-ben nemességet nyert Mocza Miklóst és az 1645-ben armálist kapott Móczár Pált nem vallhatták egyaránt ősüknek. Móczár László 1986-ban papírra vetett, családtörténeti adatokat összesítő feljegyzésében szerepel, hogy Gombócz Zoltán, a neves nyelvészprofesszor 1938-ban közölte a Móczár-család egy tagjával: 1415-ben Jászberény kapitánya volt Móczár Miklós.⁷³ Ez a Móczár Miklós alighanem azonos a Zsigmond okleveleiben emlegetett „Filisteus Nicolai dicti Mocza de Kisyr”-rel.

Mindez azért lehet érdekes, mert talán itt rejlik annak az oka, hogy az árokszállási Móczár-ág miért nem élt a nemesség 1905. évi megerősítésével, egyben elutasítva azt is, hogy a családnak 1645-ben Móczár Pál szerzett nemességet, amit Nyitrán hirdettek ki. Az árokszállási ágnek erős jász öntudata volt. Erre egy példa: az 1910. évi képviselőválasztásokon Móczár Lajos, aki ekkor a Nemzeti Munkapárt megyei elnöke volt, Jász–Nagykun–Szolnok vármegyében az ellenzék jelöltjét támogatta, „mert jász.”⁷⁴ A Jászárokszállás és Vidéke c. lap pedig ezért kifejezetten magasztalta Móczár Lajost — a lap főszerkesztő pedig, amint ezt már érintettük, Móczár Lajos testvérének fia, Móczár Sándor. Az erős jász öntudatú

70 *Gyárfás István*: A jász-kunok története. III. köt. Szolnok, 1883. (a továbbiakban: *Gyárfás*, i. m.) 572. p.

71 Uo. 576. p.

72 Uo. i. m. 585. p.

73 *Móczár L.*: i. m. 1. p.

74 *Hírek. Jászárokszállás és Vidéke* 11. (1910) 14. sz. 1. p.

árokszállási Móczár-ág tagjai ismerték a család eredetének azt az elméletét, miszerint ősük a XV. században nemességet kapott jáász volt és ezért nem akarták elfogadni azt, hogy nemességszerző ősük egy armálisát Nyitrán, a XVII. század derekán kihirdető férfi. Zsigmond Hradistén kiadott oklevelére hivatkozva nem tudták megerősíteni a nemességüket, de számukra — valamint közvetlen környezetük számára — a jáász kontinuitás fontosabb volt. Nem úgy a Budapesten élő és a Kiskunságból elszármazott Móczár Elemérnek, aki vélhetően csak annyira kötődött a Jáászághoz, hogy tudta, ősei onnan kerültek a Kiskunságba. Minthogy pedig ennek ismerete a család valamennyi ágában élt, ezért választhatta Móczár Elemér a „jáászárokszállási” előnevet.

Mindez meglehetősen groteszk helyzetet teremt: egy, a XX. század elején már jogilag is túlhaladott, a feudális világot idéző kiváltságra egy másik középkori eredetű, egykor privilégiumokkal járó hagyományhoz való ragaszkodás okán mond nemet a család egyik ága. Ez azonban csupán egy lehetséges és nem bizonyított magyarázat. Egyáltalán nem lehetetlen, hogy Móczár Lajos, Móczár Sándor és más családtagok már rendelkeztek annyira polgári szemlélettel (lásd Móczár Lajos megyei pártelnökségét, Móczár Sándor Kaszinó Egyesületben betöltött tisztségét, városi képviselőtestületi tagságukat) hogy nem tartották fontosnak egy legalábbis bizonytalan eredetű nemesség megszerzését.

Összefoglalás

A Móczár-család nemességszerzési törekvése a századforduló társadalmának jellegzetes visszásságait tárja fel. Adva van egy legalábbis lokális szinten jól kvalifikált, nagy létszámú, összetartó család, amelynek tagjai jórészt vidéki birtokaikon gazdálkodva szilárd anyagi háttérrel rendelkeznek, de akad közöttük olyan is, aki az állami intézményrendszerben foglalt el komolyabb és pénzügyi stabilitást biztosító pozíciót (Móczár Dezső és Móczár Elemér). Ugyanakkor ez a család a XX. század elején mégis fontosnak tartotta, hogy igazoljon a maga számára egy olyan privilégiumot, amely 1848 óta jogilag már nem is létezett. Nem egyedi esetről van szó, e helyt hivatkozhatunk olyan közismert példákra, mint a Hatvány–Deutsch-család vagy Ganz Ábrahám nemességszerzése. Igaz, a fenti két példa bizonyos szempontból nem a legjobb: igen bőséges szakirodalom taglalja a zsidóság sorából kikerülő, avagy külföldről származó anyagilag felemelkedett egyének, családok azon törekvését, hogy jellemzőikben közelítsenek a hagyományos elítthez. A Hatvány–Deutschok és Ganz Ábrahám céljai és lehetőségei természetesen más dimenziókban mozogtak, mint a

Móczár-családéi és míg őket a már említett hagyományos elitől több ismérv választotta el, így nyelv, származás, vallás, addig a Móczár-családnak — értelemszerűen a maga behatárolt lehetőségein belül — csupán egyetlen tényező hibádzott: a nemesi származás hiánya. Ami közös: a minél teljesebb azonosulás és beilleszkedés vágya. A Móczár-család példája azt igazolja, hogy ez a törekvés alacsonyabb szinten is létezett s a helyzet paradox voltát még inkább mutatja az, hogy a nemesség megszerzésének ötlete, majd pedig kivitelezése a minisztériumi főtisztviselő Móczár Elemér nevéhez köthető. Nem elhanyagolható adalék ebből a szempontból, hogy a nemesség tudata milyen rövid idő alatt része lett a családi hagyományoknak.

Röviden összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a fentebb felsorolt adatok összevetése alapján, dacára a hiányosságoknak és az emiatt nem egy esetben csupán hipotézisekre támaszkodó gondolatmenet esetleges buktatóinak, legalábbis erősen megkérdőjelezhető az, hogy az 1905-ben nemességmegerősítő oklevelet szerzett Móczár-család tagjai egyenes ági leszármazottjai az 1645-ben armálist kapott Móczár Pálnak, s ily módon a család nemességének valódisága meglehetősen bizonytalan talajon áll. Továbblépést a kérdés végleges eldöntése terén alighanem csak részletekbe menő levéltári kutatások alapján remélhetünk.

